DÜNYA GÖRÜŞÜ

NERMİ UYGUR

ELİF YAYINLARI

NERMİ UYGUR

DÜNYAGÖRÜŞÜ

ELİF YAYINLARI, İSTANBUL, 1963

ELİF YAYINLARI No : 5

Cep Kitapları dizisi No : 2

Felsefe kitapları dizisi No : 2

ELİF YAYINLARI, BEYAZIT - P.K. 23 İST.
Bu kitap 1963 yılı Şubat ayında İstanbul'da
EKİN Basımevi'nde basılmıştır.

Kapak düzeni : SAİT MADEN

DURUM

Günümüzün bir olayı öyle kolay kolay gözden kaçacak gibi değil: Yeryüzünün neresinde olursa olsun, düşünmeyi iş edinen ortamlarda, ama yalnız oralarda mı, her çeşitten sanatçılar, gazeteciler, politikacılar, eğitimciler arasında da; meslek çevrelerini bırakın, konuşup söyleşmek için insanların biraraya geldiği düpedüz toplantılarda bile üzerinde en çok durulan sözcüklerden biri, hiç çekinmeden diyebilirim ki, "dünyagörüşü" sözcüğüdür. Düşünür kitap mı yazmış, hangi konuyu işlerse işlesin, bir bakıma dünyagörüşünü koymuştur ortaya. Savunduğu birşey varsa, bu, temeldeki kendi dünyagörüşüdür. Başka düşünürleri örtük-açık beğenişleri de, onlara çatışları da hep bu dünyagörüşüne dayanır. Sanatçılar: romancılar, ozanlar, oyun-yazarları, ressamlar, besteciler çok kez dünyagörüşleriyle; tekanlamlı bir kılıkta dile getirmemiş de olsalar, dünyagörüşlerine göre belirlenirler. Bir dünyagörüşünden yana olan gazeteci, gerçekten öyleyse, kalkıp o dünyagörüşünün karşısında yeralan bir gazetede yazar mı? Değişik politikacılar, değişik devlet yöneticileri değişik dünyagörüşlerinin yürütücüleri-

dir. Hiçbir eğitimci, yetiştirdiklerini, benimsemediği bir dünyagörüşü uyarınca yetiştirmek istemez. Evlerde kahvelerde, çarşıda pazarda "dünyagörüşü" sözcüğü sık sık dile takılır; zaman zaman içine giriverdiğimiz birçok önemli tartışmalar dönüp dolaşıp bu sözcüğün başlığı altında toplanır. "Bu dünyagörüşü herşeyim benim", "Bu benim dünyagörüşüme uymaz", "Ahmet'le anlaşamıyoruz, çünkü onunkiyle benim dünyagörüşüm taban tabana karşıt", "Mehmet'i nasıl o işin başına getirebiliriz? daha bir dünyagörüşünden yoksun", "O ulusun dünyagörüşü bize göre değil", "Savaş mı, — bugün artık yalnızca dünyagörüşleri arasındaki çatışma savaşa hak verdirebilir" ... Bütün bu tümceler günlük konuşmalarımızın dokusunda yeralır.

KONU ÇEVRESİ

İşte ben de şimdi böylesine yaygın kullanışlı bir sözcüğü, pek çeşitli yaşama ve konuşma durumlarında eylemelerle söylemeleri yöneten "dünyagörüşü" sözcüğünü aydınlatmaya çalışacağım. Tam olmıyacak bu aydınlatma. Öyle çok girdisi çıktısı var ki dünyagörüşü sözcüğünün. Güç mü güç düşünme bağlamlarına, bir-

birinden başka doğrultularda gelişen araştırma alanlarına başvurmayı gerektiriyor. Sözcükle ilgili olarak bugüne dek girişilen uğraşmaların, bazı yolaçıcı uzanışlara rağmen, birçok soruna ancak şöyle bir dokunmakla yetindiği söylenebilir (*). Ben de burda önemli gördüğüm birkaç noktayı gözönüne sermekten fazla birşeye kalkışacak değilim. Amacım, "dünyagörüşü" kavramının çepeçevre aydınlanmasına yardım etmektir. Programım şu: "dünyagörüşü" kavramını belli bir ölçüde çözümlemeyi deniyeceğim. Bu kavramın anlamını, bu anlamdaki bellibaşlı

(*) Bunu söylerken "dünyagörüşü" konusiyle ilgili bellibaşlı yazıları, bu arada Almanca olarak kaleme alınmış olan, bazılarınca ünlü birkaç yazıyı düşünüyorum. Bunlardan biri: **Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie** ("Dünya görüşü öğretisi. Felsefenin Felsefesi Üzerine Yazılar") başlığını taşıyıp Wilhelm Dilthey'ın kaleminden çıkmıştır. Yapıt, Dilthey'ın ancak ölümünden (1911'den) sonra, öğrenci ve yardımcılarından B. Groethuysen'in eliyle bir araya getirilip tek bir ciltte yayınlanmış olan ("Wilhelm Diltheys Gesammelte Schriften," VIII. Band. Leipzig und Berlin. 1931; XI 274 s.), kimi bitmiş, kimi taslak durumundaki çeşitli yazıları kapsamaktadır. Bu yazıların işlediği belli başlı sorunlar: değişik dünyagörüşleri arasındaki çatışma, dünya görüşlerini oluşturan nedenler, bir de en çok, Batı düşünmesi boyunca ortaya çıkmış olan çeşitli dünyagörüşlerinin sınıflanmasıdır. — Karl Jaspers'in 1919'da Berlin'de çıkmış olup son-

özellikleri belirtmek istiyorum. Bu kavramı kullanıştaki tutumu hem tasvirci, hem de eleştirici bir açıdan deşmekle görevli görüyorum kendimi. Şöyle diyeyim: Bir kilit kavramı olarak "dünyagörüşü" kavramının işleyişini günışığına çıkarmak, ama bu işleyişin nasıl olduğu kadar nasıl olması gerektiğini de, elden geldiğince, apaçık kılmak dileğindeyim.

Kesin olarak söyliyeyim ki, burda ne bir dünyagörüşü önereceğim, ne de belli bir dünyagörüşünü çürütmeye kalkışacağım. Dünyagörüşleriyle ilgili her türlü buyurma ve hırpalamanın dışındaki bir yerden dünyagörüşü kav-

---

radan birkaç kez yeniden basılmış bulunan **Psychologie der Weltanschauungen** ("Dünyagörüşlerinin Psikolojisi") adlı kitabı (XIII-486 s.) genellikle "dünyagörüşü" kavramının sistematik bir tartışmasını yapmakta, Batı felsefe tarihindeki dünya görüşü tiplerini gözden geçirmekte, bu arada, sözü edilen tiplerin insan ruhundaki köklerini araştırmaktadır. Jaspers'in yapıtı, bu yapıta verdiği başlık insanı yanıltabilirse de, düpedüz bir psikoloji kitabı değildir. Jaspers'in özellikle bu yapıttan sonraki yıllarda "varoluş felsefesi" ("Existenz-Philosophie") diye adlandırdığı bir felsefenin çerçevesi içine giren çalışmaları kapsamaktadır. — Max Scheler'in **Philosophische Weltanschauung** ("Felsefece Dünyagörüşü") adlı derlemesi ise (Bonn, 1929; 158 s.), özellikle aynı başlığı taşıyan ilk yazısında, çeşitli bilgi tiplerinden biri olarak dünyagörüşünün kuruluşunu incelemektedir.

ramını elealıp inceliyeceğim. Ondan, burda söylediklerimden eski-yeni bir dünyagörüşü devşirilebileceğini sanmıyorum; burda söylediklerim, herhangibir dünyagörüşüne beslenen güveni de pekiştirmeye yaramıyacaktır gibi geliyor bana. Bu tutumdan, besbelli ki, yazarın bir dünyagörüşü olmadığını çıkarmak yanlıştır. Dünyagörüşlerine bu dünyagörüşlerinin dışından bakmak, bakanı, bir dünyagörüşü benimsemekten alıkoymaz. Belki herkesin, bilincine varmamış da olsa, bir dünyagörüşü vardır. Ama ben, herhangibir dünyagörüşünün sözcülüğünü etmeden de, "dünyagörüşü" kavramının araştırılabileceğine inanıyorum.

"Dünyagörüşü" deyince ne anlaşılır? "Dünyagörüşü" kavramının anlamı nedir? Bu anlamın ne gibi bir kuruluşu vardır? "Dünyagörüşü" kavramını doğru kullanmak için neleri bilmeliyiz? Bu kavramla başarılan denir? — İşte bu soruların, dediğim gibi, belli bir çerçevede cevabını vermek istiyorum. Tektek dünyagörüşlerine ilişkin savunmalarla da, saldırmalarla da alıp vereceğim yok. Gene de denediğim cevapların, dünyagörüşü çatışmalarına katılmış olan kimselerin davranışında bazı değişikliklere yolaçmıyacağını ileri süremem.

SCHLEİERMACHER, DİLTHEY, "WELTANSCHAUUNG", İDEOLOJİ VE TÜRKÇE

Ddünyagörüşü" sözcüğü ilkin 18. yüzyılın başlarında, Almanya'da, "Romantik" diye adlandırılan düşünür çevrelerinde ortaya çıkmıştır. Bu çevrelerin ileri gelenlerinden Schleiermarcher, çoğun dinsel bir kavram, dinin dünya tasarımı olarak kullandığı "Weltanschauung" u, "dünyagörüşü" sözcüğünü, zamanla, evren üzerindeki tasarımların tümü diye tanımlamıştır. Schleiermacher'e göre, dünyagörüşü, dünya ile ilgili çeşitli izlenimlerin, doğa bilimleri ve tarih araştırmalarının vargılarından da yararlanarak "bilincin eksiksiz bütünlüğünde" yoğunlaşmasıdır. Romantiklerden sonra, bir bakıma Romantiklerin filozofu diyebileceğimiz Dilthey, dünya üzerindeki tüm bir anlayış karşılığı olarak başvurduğu "dünyagörüşü" kavramının geniş yaşama kesitlerinde, bu arada edebiyatçılar, politikacılar ve filozoflar arasında yayılmasına yolaçmıştır. Artık bugün apaçık belirdiği gibi, "Weltanschauung", Hitler Almanyasında da adımbaşındabir kullanılan sözlerdendir. Ama o çağın sözümona düşü-

nürleri "Weltanschauung" la Alman ırkının en üstün ırk olduğunu; böylece Alman ulusuna tarihte eşi-benzeri olmıyan görevlerin düştüğünü dile getirmek istiyorlardı. Belki de bundan, gerek İngilizce, gerekse Fransızca konuşulan ülkelerde "dünyagörüşü" sözcüğü (İng.: "world-view"; Fr.: "conception du monde") "Weltanschauung" diye Almancasiyle kullanıldığında, çok kez, belli bir Almanya'nın politika anlayışını belirtmek üzere kullanılır. Hattâ zamanla "Weltanschauung", genellikle dünya kavrayışı anlamına gelmediğinde, bazı kimselerin dilinde, beğenilmeyen politika düzenlerini, beğenilmeyen "ideolojileri" bildiren bir damga-söz olmuştur. "Dünyagörüşü'ne" gelince, ancak birkaç onyıldan beri Türkçede kendine bir yer edinmiş olan bu sözcük, politikayla uğraşan bazı düşünürler kadar, doğrudan doğruya politikayla uğraşmıyan birçok aydının da sözlüğünde gün geçtikçe işlek bir durum alıyor.

ORTAKLAŞA TEMEL

Hangi kavrama, üzerinde birleşeceğimiz bir tanım ararsak arıyalım, önceden aklımıza gelmiyen güçlüklerle karşılaşırız sık sık. "Dün-

yagörüşü" kavramı için de aynı şey, hattâ çoğu kavramda olduğundan daha çok geçerliktedir. "Dünyagörüşü" kavramının bir değil birçok tanımı var; herkes bu kavramı kendine göre tanımlar. Üstelik herkes bu kavramı tanımlarken, kendi dünyagörüşünün eğilimine ayak uydurarak ayrılık gözetmeksizin her dünyagörüşünde bulunmasını dilediği birtakım kurucu nitelikler de önermekten alamaz kendini. Gene de, çeşitli dünyagörüşü anlayışlarının hepsinde ortaklaşa bir temelin varolduğu besbellidir. "Dünyagörüşü"nden nerde, kim sözederse etsin, bu kavramla, hemen hemen her zaman, insan yaşamasına ilişkin, bu yaşamanın gerektirdiği, bu yaşamaya etkiyen bir görüşü dile getirir. Örneğin Dilthey kavramı bir yerde şöyle tanımlar: "Bütün dünyagörüşleri, dünya bilmecesinin tam bir çözümünü vermeye kalkıştıklarında, hep aynı yapıyı kapsarlar. Bu yapı, her kez öyle bir bağlamdır ki, içinde bir dünya-tablosuna dayanarak dünyanın önemi ile anlamı üzerindeki sorular karara bağlanır; bundan da yaşama tutumu için gerekli ülkü, en yüksek iyi, en üstteki ilkeler türetilir." Kavramı oldukça başka bir açıdan izleyen Jaspers ise şöyle düşünür: "Dünyagörüşü nedir? Bütüncü birşey, evrensel birşey. Diyelim ki, bilmeden sözediliyor, bu, tektek uzmanca bilme değil, bir bütün-

lük, kosmos olarak bilmedir. Dünyagörüşü düpedüz bir bilme olmayıp, değerlemelerde, yaşamayı biçimlemede, kaderde, değerlerin yaşanan sıradüzeninde kendini açığa vurur."

Demek ki, dünyagörüşü her zaman insanın yapıp etmelerine çekidüzen veren bir yaşama 'üslûbu' sunar. Nasıl yaşıyayım? Ne denli bir yaşama yaşanmaya değer? Hangi amaçlara erişmeye çalışmalıyım? Dünyadaki yönelişlerimi neye, nelere göre ayarlamalıyım? Bütün bu sorular bir deyime ahlâk sorularıdır. İşte her dünyagörüşünün bu soruların hepsini, ayrıca akraba soruları cevaplandıracak bir içerikle ortaya çıktığı yadsınamaz. Ama dünyagörüşünü düpedüz bir ahlâk öğretisiyle birtutamayız. Çünkü bu öğretilerin tersine, hiçbir dünyagörüşü insanın belli durumlarda belli davranışlarını yönetmek isteyen birtakım eylem kuralları, buyruklar, buyrultular, yörüngeler, ya da değerlendirmelerle bezenmiş değildir. Her dünyagörüşünün bir ahlâk tutumu vardır; daha doğrusu her dünyagörüşünden sınırları oldukça belirli bir ahlâk görüşü kolaylıkla çekip çıkarılabilir. Ancak "dünya"-görüşü, adı üstünde, en ilkin dünyayı, evreni konu olarak alan, böylesine bir bütünü bir tasarım tablosunda kucaklıyan, kucakladığını ileri süren bir görüştür. Tektek yapıp etmelerle olan ilişiği, tümüyle dün-

yanın kuruluşu üzerindeki bir tasarımın, pratik sonuçları bakımından işbaşındaki uygulanışıdır. Dünyagörüşü (Dilthey'ın sözüyle) "dünya bilmecesinin bir çözümünü" sağlamıya uğraşır. Buna uğraşmazsa "dünyagörüşü" adına hak kazanmaz. Asıl kaygısı dünyanın "önemi ile anlamıdır". Tektek eylemlerin düzenlenmesi sonra gelir, ancak dolayısiyledir. Dünyagörüşü, başdileği gereği, bu eylemlerin dönüp dolaşıp bağlandığı tüm tasarımı verir; yaşama pratiğini şöyle, ya da böyle etkilemekle birlikte (Jaspers'in dediği gibi), bu pratiği aşan tümcü bir "bilmeyi" gerçekleştirir. Böylesine bir başarı ortaya koyduğuna inanmıyan bir tek dünyagörüşü yoktur.

DÜNYAGÖRÜŞÜ BİLİMSEL BİLGİYE ERİŞMEZ

Şimdi bir soru geliyor akla. Sormadan geçemeyiz o soruyu; zorunlu bir soru: Acaba tektek uzmanca bilmelerin ötesinde, dünyanın, evrenin tümünü kapsıyan bir bilme var mı? Bu anlamda evrensel bir bilme olabilir mi? Fizik, kimya, biyoloji, tarih gibi birçok bilimin oldukça sınırlanmış evren görünümlerini, dün-

yanın belirli yönlerini bilişinden gayrı, bütünü kuşatan bir bilmeden söz edilebilir mi? Bu soruyla nerdeyse hiç uğraşmıyorlar ama, uğraştıklarında, dünyagörüşçülerinin bu soruya verdiği cevap olumlu. Çünkü en geniş tanımıyla dünyanın ne olduğu üzerinde kuşatıcı bir bilgisi olmıyan, böyle bir bilgi sağlamada kuşkuya düşen dünyagörüşü, kendi kendisiyle çelişmeye düşmüştür. Yalnız ne var ki, dünyagörüşünün kendini kuşatıcı bilgi diye sunması, sunduğunun gerçekten bilgi olduğunu belgelemeye yetmez. Dünyagörüşlerine, onlardan hoşlanıp hoşlanmamamıza, ya da yaşamamızda onları kılavuz edip etmememize göre değil, önerdiklerinin doğru olup olmadığını eleştirmek amaciyle eğildiğimizde, her dünyagörüşüne yapışık tüm dünya bilgisinin bir bilgi olarak değerini belirtmemiz gerekir. Bu da dünyagörüşündeki dünya bilgisinin doğruluğunu denetlemekle olur. İşte, hangi araca başvurursak vuralım, böyle bir denetlemeyi gerçekleştiremeyiz.

Bana öyle geliyor ki, sözünü ettiğim durum, dünyagörüşlerinin tektek bilimlerdeki gibi bilimce bir bilgiye erişemediğini açığa vurur. Çünkü, tektek bilimlerden birinde elde edilmeyen, yanlışlığı ya da doğruluğu belgelenemeyen önesürmelere "bilgi" diyemiyorum ben. Çekimserliğim dünyagörüşçüleri katında, bes-

belli ki, itiraza uğrayacak. İlkin, belli bir bilime girmeyen bilgilerin varolduğunu söyliyecekler. Olabilir. Yalnız böyle bir bilgi, ya birden fazla bilim dalında bulunmuş, pekiştirilmiştir, ya da henüz adı konmamış olan, kuruluş durumundaki bir bilimin önermeleridir. Ama belli bir bilime girmeyişi hiç de böyle yorumlamaya yanaşmaz dünyagörüşçüleri. Onlara göre: dünyagörüşü tektek bilimlerin ötesine geçip konusu olan dünyanın tümünü kuşatan, işte bundan ötürü belli bir bilime girmeyen bilgilerin alanıdır. Bense bu çeşitten "bilimsel" dünya bilgilerinin bilgiliğine bir türlü akıl erdiremiyorum. Hem "bir" bilimde yeralmıyan, hem de bilimsel olan bir bilgi çelişik birşey bence. Geçerken şunu da söyliyeyim: Dünyagörüşlerini böyle bir çelişmeye iteliyen, bu görüşlerden kiminin örtük bıraktığı, kiminin bırakmadığı, ama hiçbirinin gizlemiye kalkışmadığı bir kabuldür. Bu kabule göre: dünyanın tümü, ne çeşitten olursa olsun, tektek parçaların birleşmesinden fazla birşeydir. Dolayısiyle, parçalar üzerindeki bilgileri birleştirmekle tüm üzerinde bilgi verilmez. Gerçekten böyle midir? Bunu şuracıkta kesin bir sonuca bağlıyamayız. Gerçekten böyle olsa bile, parçalarından ayrı bir varlığı olduğu söylenen dünyanın tümünü bilmenin, konusundaki genişlikten ötürü, tektek

bilimlerden daha güvenilir bir bilgi, ama bilimce olmıyan bir bilgi önermeye kalkışması saçma birşeydir.

BU BİLDİĞİNİ SÖYLEDİĞİN ŞEYİ NERDEN BİLİYORSUN?

Bir itirazı da dünyagörüşçüleri şöylecene dile getirebilirler: Dünyagörüşlerinde bizim öne sürdüğümüz bilgiler sağlam bir bilme yolunun sonucudur; gerçi bu yol tektek bilimlerinkine benzemez; ama bu, bizim bilgi yolumuzun gerçekten de bilme yolu olmadığını tanıtlamaz hiçbir zaman. Öyle mi acaba? Değil gibime geliyor. Dünyagörüşlerinde sonuçlara götüren bir yolun varolduğunu kim yadsır, kimse yadsımaz. Ancak bu yolun katkısız bir bilme yolu olup olmadığı üzerinde tartışılabilir. Bilme yolu deyince tektek bilimlere özgü bir yolu benimsemek gerekiyorsa, dünyagörüşü yolunun, sırf bilimlerin yoluna benzemediği için, bir bilme yolu sayılamıyacağı ortada. Yok, bilim dışında bir bilme-yolu kabul edilirse, dünyagörüşünün bir bilgi verdiği söylenebilir; ama böylece dünyagörüşü bilgisinin bilim-sel olmadığı söylenmiş olur. Ne var ki bunu, kap-

sadığı çelişmeden ötürü, hiçbir dünyagörüşü benimseyemez. Bırakın ki, genellikle dünyagörüşlerindeki bilgi-yolunun özelliği, tektek bilimlerde rastlanmıyan birşey, bu yolun nesnel-ortaklaşa olmayışıdır. Nitekim, çoğu dünyagörüşçünün kendi dünyagörüşüne bilgi kaynağı olarak gösterdiği, en öznelinden yaşantılar, dünyayı özel açıdan yaşayış ve deneyişlerdir. Yaşantıysa tekkişinin, bireyselliğin, biricik bir dünya karşılaşmasının damgasını taşır. Yaşantıda varılanların genelgeçerliğine dünyagörüşçüleri ne denli güvenirse güvensin, yine de yaşantıların öznel-kişisel bir görüş kaynağı olmaktan öteye geçemiyeceği besbelli. Dünyagörüşçüsüne "Bu bildiğini söylediğin şeyi nerden biliyorsun?" diye sorduğumuzda, "Yaşantılarımdan" cevabını alacak olursak, bu yaşantı söziyle öğrendiğimiz, belki yepyeni bir "bilme" yoludur; ne var ki, bu yolla herkes salt kendinin olan, yapayalnız bir yoldadır. Bu yolda insan başkalarına rastlar bazan. Gene de, yaşantıların sağı solu olmadığına, herkesin dünyada başka türlü soluk alıp verdiğine göre, nesnel bir bilme yolu değildir yaşantı. Buysa, böylesine bir yola, sözün tam anlamında "bilgi yolu" demekten alıkoymaz mı bizi?

ÇELİŞMEYE MEYDAN OKUYUŞ

Üstüme çektiğim bir itiraz da, dünyagörüşlerinin doğrulanabilen bir görüş olduğunu kabule yanaşmayışımdan geliyor. Denecek ki: Tümcü dünya bilgileri, bilgi oldukları için, ya doğru ya yanlıştır. Bazılarının doğru, bazılarının yanlış diye belirmesinden ötürüdür bu. Bu bilgileri doğrulayıp yanlışlayan ölçekse, insan yaşamasındaki başarılardır. Sonuncu noktadan başlıyarak cevap vereyim. Gerçekten de herkes, başarıdan neyi anlarsa anlasın, başarıya hizmeti olan her dünyagörüşüne doğru bilgi göziyle bakar. Öyle ama, bilgideki doğruluğu pratik uygulamadaki başarıya indirgemenin kendisi doğru mudur? Değildir. Örneğin, nerde 2x2'nin 4 etmesi işimize gelmiyorsa, orda bu 4 edişe yanlış göziyle bakmamız gerekecekti. Sonra, başarılar hep tekdüzen belirlenmez. Şimdi başarı diye övülen birşeyin, bir süre geçince başarısızlık olarak yerilmesine sık sık rastlamışızdır. Buna göre, başarılara temel olarak seçilen dünyagörüşlerinin kararsız bir dengeden sıyrılmasını umamayız. Tuhaf bir duruma dikkati çekeyim: Belli bir dünyagörüşüne bağlı yaşama başarıları, çok kez başka dünyagörüşlerinin

karşısında, onlarla hesaplaşmada gerçekleştirilir. Böylece, bir dünygörüşün başarılı sonuçlar sağlamasında karşıt görüşlerin bir payı vardır ki, bundan da, yanlışlığı ileri sürülen birtakım dünyagörüşlerinin, bir bakıma, doğru olduğu belgelenmiş sayılacaktır. Ama aslında ne doğru, ne yanlıştır dünyagörüşleri. Onun da nedeni, tümcü dünya "bilgilerinin" yapısındadır. "Dünyanın anlamı şudur", ya da "Dünyanın anlamı budur", "Herşeyiyle dünya şöyledir", ya da "Herşeyiyle dünya böyledir" çeşidinden en genel önermelerde özetlenebilecek olan bu "bilgilerden" hiçbiri nesnel doğrulanma kurallarını birlikte getirmezler. Başka türlü dendikte, hangi nesnel koşulları uyguladığımızda bu önermelerin doğru ya da yanlış olduğunu belirleyebiliriz — işte bundan, bu koşullardan yoksunuz dünyagörüşlerinde. Oysa tektek bilimlerdeki her önerme, ister deneysel-gözlemci, isterse kavram-çözümleyici bir biçimde olsun, kendisine vardıran nesnel bilgi edinme yollarını açıkça gösterir. Zorunludur bu. Bir bilim önermesinin bilimsel bir önerme olmasını sağlayıp temellendiren budur zaten. Dünyagörüşlerini değerlemede başvurulan "doğruluk", "yanlışlık" sözcüklerinin bilgice değil, pratikçe, duyguca bir özelliği vardır. Böyle olmasaydı, birbirine çelişik dünyagörüşleri, çok yerde karşılaş-

tığımız gibi, birarada, aynı zamanda doğru olma savıyla öne çıkabilirler miydi? Hiç şüphe yok ki, çelişmezlik ilkesine meydan okur dünyagörüşleri. Bilme çerçevesindeki yanlış-doğruyla bir ilgileri yoktur da ondan. Öyle ya, çelişmezlik ilkesi ancak bilgi alanında geçerliktedir; bilgi alanı aşıldı mı gücünü yitirir bu ilke.

DÜNYAGÖRÜŞÜ BİR YAŞAMA VARSAYIMIDIR

Denediğim aydınlatmayla bir dünyagörüşünü dünyagörüşü kılan yapının özelliklerinden önemli bir özelliğin epeyce açığa çıktığını sanıyorum. Olumsuzca dile getirildikte: Dünyagörüşü bilimsel ölçeklere uygun bir dünya bilgisi vermez. Olumlu olarak belirtelim: Her dünyagörüşü, dünyanın nasıl olduğu üzerinde bir **görüş'tür;** yaşamaya ilişkin tutumların dayandığı bir varsayımdır. Bu gerçek en güzel, dünyagörüşlerinin özetlendiği bellibaşlı kavramlarda, çoğun Frenkçede "izmle" biten deyimlerin anlamında belli eder kendini. Alışılmış olan deyimleri kullanalım: idealizm, materializm, mekanizm, liberalizm, optimizm, pessimizm gibi de-

ğişik dünyagörüşleri bence hep dünyayla ilgili sanı, duyuş, bakış, kavrayış, dilek ve yönelişlerin yoğunlaştırdığı, oluşturduğu bir varsayımdır. "Varsayım" derken, burda bilimsel anlamıyla bir varsayımı, bilginlerce benimsenen yollarla doğrulandığında geçer bilgi katına yükseltilen bir araştırma başlangıcını düşünmüyorum. "Varsayımı" günlük-etimolojik bildiriminde: daha çok pratik yaşamaya, yaşayıp eyleme biçimine dayangaçlık etmek üzere yaratılan bir dünya tasarısı diye anlıyorum.

DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Böylece anlaşılan dünyagörüşününse kendine özgü yapısı, kuruluş temeli vardır; ayrıca dünyagörüşlerinin sayıca çok olduğu ve herbirinin bir gereksemeden doğduğu ortadadır. İşte bütün bu özellikleri birbir ışıklandırmadıkça dünyagörüşlerini yakından tanıyamayız.

YAPI : BİR ÖRNEK

Dile getirilmiş her dünyagörüşünde, genellikle, yalın olmayan, karmaşık ama birlikli

bir yapı işbaşındadır. Özel bir davranış, sözgelişi ince ayrımlara düşkünlükten çok, dünyagörüşü denen şeyin kendisi gerektirir bunu. Öyle ya, dünyagörüşünün konusu, binbir girdi-çıktısı olan tüm evreni açıklamaktır. Sözünü ettiğim karmaşıklığı izliyebilmek için, belli bir dünyagörüşünün yapıca nasıl düzenlendiğine yetesiye dikkatle bakalım.

Örnek olarak rasgele bir dünyagörüşünü, natüralizmi, doğalcılığı alıyorum. Doğalcılık, insanoğlunun benimsemiş olduğu en eski dünyagörüşlerinden birinin adıdır. Deyim "doğa" (tabiat, Lâtincesi "natura") sözcüğünden üretilmiştir. Bu deyimle belirtilen dünya tasarısını, bize değin kalan belgelerden anlaşıldığı gibi, değişik kılıklarda da olsa, ilkel denen birçok toplumun dünya yorumunda, yaşama biçiminde buluruz. Doğalcılığa göre, tümüyle evrende "doğadan" başka birşey yoktur. Ne çeşitten olursa olsun, varlığın bütün görünümleri doğaca belirlenmiştir. Nesneler, hayvanlar, insanlar, — ne varsa herşey dönüp dolaşıp doğa kuvvetlerinde düğümlenir. Bu kuvvetlerin ötesinde, ya da gerisinde, doğaya aşkın bir kuvvet düşünülemez. Sözün tam anlamında biricik gerçekliktir doğa. İnsanın kendisi doğanın bir parçasıdır. İnsanı canlı bir varlık olarak yöneten yasalar doğayı yönetenlerden ayrı değildir.

Bilgi, insanın doğal yapısındaki tektek duyumların dış doğayı yansıtma verimidir. Mutluluk doğal gereksemelerin doyurulmasıdır; ahlâk ülkülerini bu gereksemeler belirler. Toplumu, devleti gerektiren doğadır. Sanatçı da doğaya çevrilmiştir; başarılı sanat yapıtı doğada olanı aktarıp işler. Durum açık: dallıbudaklı bir yapısı var doğalcılığın. Öylesine bir tasarı ki ahlâk, estetik ,devlet öğretisi gibi birçok alana, değişik ana sorunlara ilişkin çözüm denemelerini birlikte getiriyor. Böylece bellibaşlı yaşayıp düşünme bölgelerindeki tümcelere, önermelere, ya da bunların pek çok benzerine orda da rastlanıyor. Ama bundan doğalcılığın birbirine yabancı davranışları zorla biraraya getirmeye çabaladığı; ayrı ayrı uzmanca uğraşıların işine karıştığı; pek çeşitli gereksemelerin hepsini birden gidermek istediği için, bütünlükten yoksun olduğu; kısaca, bir parça-bohçasını andırdığı sonucu çıkarılamaz. Yanlış olur böyle bir çıkarım. Çünkü doğalcı, gerçekten doğalcıysa, tüm davranışları arasında tam bir tutarlık vardır. Doğalcılık tektek bilimsel uğraşıları ne bozar, ne de gereksiz kılmaya yeltenir; bazan uyartır bu uğraşıları. Renkli bir kılığa bürünmüş de olsa, aslında çokluğu tekliğe indirger doğalcı görüş. İşte bunun için Protagoras, Demokritos, Lucretius, Epikuros, Hobbes, Lamett-

rie, Comte gibi çeşitli dönemlerin ileri gelen düşünürleri, daha başkaları da, hep doğalcı bir dünyagörüşünü savunmuşlardır.

Doğalcılık örneğinden tüm dünyagörüşlerinin yapısına ilişkin önemli bir sonuç çıkarabiliriz. Dünyagörüşleri, dünyanın çok çeşitli görünümlerini, bu görünümlerin hepsine birden hakkını veren zengin sonuçlu bir tek bakışta derleyip toplamaya çalışan bir niteliktedir. Her dünyagörüşü, çok-içerikli ama birliği olan bir dokuda, yapıda kendini açığa vurur.

KURULUŞ TEMELİ

Peki böylesine bir yapının temeli nedir? Dünyagörüşünü ayakta tutan, onu vareden, özel biçimini belirleyen dayanak, ya da dayanaklar var mıdır? Gerçekte uzun uzadıya bir arayışı gerektirmiyecek biçimde ortadadır bu dayanaklar: dünya üzerindeki izlenimler, olayların insanda bıraktığı izler, karşılaşmalar, baştan geçenler, kısaca yaşantılardır bunlar. Zamanla birikip ayrılarak, ayrıklaşıp ayıklanarak, belli önem-bağlamları halinde birleşerek bu yaşantılar dünyanın tümüne ışık tutan bir tasarıda yoğunlaşırlar. İşte sonradan özü, çekirde-

ği hiç değişmediği halde, dünyadaki pek çeşitli durumları aydınlatacak bir genişliğe kavuşan bu tasarı, böylece dünyagörüşü denen şeydir. Yaşantılar dünyagörüşünü belirler. Şüphesiz ki, alımlı bir söz "yaşantı". Gerek hergünkü kullanılışında, gerekse bazı düşünürlerin sözlüğünde, pek büyük önemi olan deneyişleri, karşılaşmaları, olayları dile getirmeye yarar çok kez. "Bir yaşantımı anlatmak istiyorum..." diye söze başlıyan bir kimsenin, şu ya da bu bakımdan başından geçen ilgi çekici şeyleri anlatmak istediğini hep biliriz. Ama yaşantı aslında, kendi kendimizi de katalım, dünyayla ilgili belli bir duyumlamadan, duyu organları aracılığıyla başarılan bir algıdan başka birşey değildir. Algı da insana dünyanın küçücük bir köşeciğini açsa bile, dünyaya ilişkin bir izlenimdir. Böylece, karmaşık yapılı dünyagörüşleri, dönüp dolaşıp, insan algılarına dayanır. Algıları olmadan dünyada yaşıyabilseydi insan, dünyagörüşünden yoksun olacaktı. Belki de, "dünyagörüşü" sözcüğündeki "görüş'de" algı yollarından birinin, görmenin dünyagörüşünü oluşturmadaki payı dışlaşmaktadır. Şurası apaçık ki yalnızca görme değil, çeşitli sınıflarda toplanan sayısız algılar, dünyagörüşlerini temeliyle açıklayabileceğimiz en son verilerdir. Gerçekleşmesi özlenene ilişkin dilek, geleceği de-

ğerlendirme ve eylem kuralı gibi varolanın algılanmasiyle doğrudan doğruya bir bağıntısı olmadığı sanılan türlü türlü dünyagörüşü kesitleri de, dünyayı belli biçimlerde yaşayıp algılamayı, dünyadan şöyle, ya da böyle etkilenip duygulanmayı koşul tutmaktadır.

İşte bana kalırsa, dünyagörüşlerinin kuruluş temelini öğrenmede yapılacak en önemli iş, "algı" diye adlandırılan şeyin kendi başına ve başka olaylarla ilişkileri bakımından özelliklerini inceden inceye araştırmaktır. Yoksa, yanıltıcı birtakım sonuçlara katlanmak zorunda kalınır. Gerçi algının ne olduğunu bilmeyen canlı bir insan tasarlanamaz. Canlı oluşu sağlıyan algılardır belki de. Ama algılayan canlı varlık olmak başka şey, bu algılamayı ilişkileri, yapılışı, düzenlenişi bakımından bilimsel bir kaygıyla bilmek başka şeydir. Bazı bilim adamlarına, en çok psikologlara düşen bu bilme, dünyagörüşlerinin, yalnız onların mı daha başka birçok insan başarılarının da temelinde yeralan algılama olayının son derece karmaşık ve ayrıntılı bir yapısı olduğunu göstermiş bulunmaktadır. Beden özellikleri, yaşama gereksemeleri, nesnelerin direnci, konuşulan dil çeşidinden herbiri aslında karmaşık birçok olayı da işin içine karıştırır bu arada psikologlar. İşte bu çerçevede tuhaf bir duruma işaret etmeden geçemi-

yeceğim. Dünyagörüşlerinin kuruluşuna büyük ölçüde etkiyen algıların kendisini oluşturan etmenlerden biri de, dünyagörüşleridir. Bir döngü ile karşı karşıyayız böylece. Algı ile dünyagörüşü gerçeklikleri, dolayısiyle kavranmaları bakımından birbirlerinden ayrılamazlar; belli bir öncelik-sonralık bağı yoktur aralarında; birbirlerini karşılıklı olarak gerektirip belirlerler. Belli bir dünyagörüşüne vardıran algılar çok kez belli bir dünyagörüşü ortamında gerçekleşebilen algılardır. Örneğin, idealist inançlı bir çevrede sık sık rastlanan bir algılama biçimi, mekanist inançlı kimselere oldukça yabancıdır. Bunun da nedeni, şüphesiz ki, insanın salt canlı bir varlık olmayıp, tarihsel-toplumsal varoluşundan, kendinden önce gelen insanlara ve çağdaşlarına varlıkça bağlı olmasından, onlardan soyutlanamayışından ileri gelmektedir.

ÇOKLUK

Üzerinde durmadan geçemiyeceğimiz bir nokta da, insanoğlunca benimsenen dünyagörüşleri sayıca birden fazla olduğuna göre, bu çokluğun nedenidir. Bir kültür ortamındaki dünyagörüşlerinin çokluğunu önce gelen ortam-

daki görüş çokluğiyle tam olarak açıklayamayız. Çünkü her önceye dayatış, ondan da öncesini gerektirecektir. Şöyle bir açıklama da akla yakın gelebilir: Her insan bir birey olduğundan, algılamalarında başka bireylerden ayrıldığından, her insanın kendine özgü bir dünyagörüşü vardır. Ama dünyagörüşlerinin yeryüzündeki insan sayısiyle aynı olmadığı, tam tersine, insanların sayıca çokluğu karşısında dünyagörüşlerinde sayıca bir azlığın göze çarptığı bir gerçektir. Dünyagörüşlerine kuşatıcı bir bakış bunları yeryer birbirine yaklaşan, yeryer de birbirinden uzaklaşan birkaç öbekte toplamıya iteler bizi. Sözgelişi Dilthey, artık klâsik olmuş olan sınıflamasında, bütün dünyagörüşlerini üç öbekten, üç tipten birine sokar. Kısaca dendikte, bu öbeklerden biri "doğalcılık", öbürü "özgürlük idealizmi", ötekisi de "nesnel idealizmdir". Demin birkaç özelliğine dokunduğum doğalcılık, Dilthey'a göre, materializm, empirizm, pozitivizm gibi pek çeşitli görüşlerin toplandığı öbektir. Özgürlük idealizmiyse, herşeyi kişinin bağımsız ve üstün düşünme gücündeki yaratışa dayatan; bilmede, yapıp etmelerinde insanın çevresine biçim veren etken bir varlık olduğuna inanan dünyagörüşüdür. Platon, Kant, Schiller, Fichte, Maine de Biran, Carlyle böylesine bir idealizmden yanadır. Nes-

nel idealizme gelince, bu, kişideki duygu ve yaratmaların kişi-dışı dünya gerçekliğine yayılıp herşeyi kuşatan bir duygudaşlığa varmasıdır. Dünyaya daha çok seyirci bir davranışla yönelmek, dünyanın şaşırtıcı bir güzellik ve yücelikteki organizmasına karışıp orada erimek gibi mistik bir tutumu vardır. Herakleitos, Stoalı düşünürler, Spinoza, Leibniz, Shaftesbury, Goethe, Schelling hep bu görüşün temsilcileridir.

SINIRLI ÇOKLUĞUN KAYNAĞI

Burda şimdi asıl sorumuz, hangi dünyagörüşlerinin hangi öbeklere konabileceği sorusu değil ama. Öbekleyişlerindeki kaygıdan (mantıksal, psikolojik, politik, ya da başka çeşitten olabilir bu kaygı), tektek dünyagörüşlerini tanımlama tutumlarındaki ayrılıktan ötürü, başka başka düşünürlerin, üzerine eğildikleri dünyagörüşlerini, başka başka öbeklere ayırması kadar kendiliğinden anlaşılır birşey olamaz. Benim şimdi aradığım, dünyagörüşlerindeki sınırlı çokluğun kaynağı. Doğrusu bu arayışımda kesin bilgilere vardığımı sanmıyorum. Akla yakın görünen bir olasılık varsa, o da sözünü ettiğim kaynağın tek değil, çift olduğudur. Hem öznel, hem de nesnel. Öznel derken insa-

na ilişkin algılama kalıplarını, bir bütün olarak insanın kavrama yetisini belirleyen kalıpları, genellikle insan anlayışının işlediği bellibaşlı yolları düşünüyorum. Bu yollarda yapılan şeyler, gerçekleştirilen başarılar, bir çeşitlilik, bir zenginlik gösterirler. Ama yolların kendisi sayıca sonsuz değil, birkaç tane sanıyorum. Nesnel kaynakla da, insan anlayışının yoğurarak tanıdığı, kendine özgü güclerle yöneldiği o varlığı bir bakıma tek insandan bağımsız nesneleri, olayları, dünyanın kendisi denen şeyi düşünüyorum. İşte dünyanın kendisi de, sonsuz olmak şöyle dursun, sayıca pek az görüşü gerektirecek bir kuruluşta olabilir. Sözünü ettiğim kaynakların gerek ayrı ayrı, gerekse birarada dünyagörüşlerini nasıl belirlediği, dediğim gibi, kesin bir bilgi olmaktan çok uzak, birer sanı olsa olsa. Bu sanıların doğru olup olmadığı, ancak psikoloji, fizyoloji, fizik, tarih gibi birçok tektek bilimlerin uzmanlık alanında karara bağlanabilir.

DÜNYANIN DERİN BİR ANLAMI OLDUĞU DÜŞÜNCESİNE KATILMIYORUM

Son söylediklerimle, dünyagörüşlerinin sayısındaki sınırlı çokluğu açıklamak üzere

sık sık tam inançla başvurulan bir düşünceyi paylaşmadığım ortada. Halktan kimseler, filozoflar dönüp dolaşıp şöyle derler: Tümüyle dünya, evren, yaşama öylesine dibine inilemiyen, öylesine derin anlamlı, öylesine çetrefil bir bilmecedir ki, herkes bu nitelikteki birşeyi belli bir açıdan görmek, belli bir yönden çözmek zorundadır, başka çıkar yol yoktur. İşte görüşlerin çokluğu bu derinlikten, bu bilmecelikten ileri gelmektedir. Bense dünyanın derin bir anlamı olduğu düşüncesine katılamıyorum. Dünyanın sığ bir anlamı olduğuna inandığım için değil. "Dünyanın anlamı" deyimini akıl karıştırıcı bulduğum için. Gerçi sözün belli bir anlamında, diyelim ki dünyayı anlamı olan sözlü bir sanat yapıtı gibi yaratmış olan bir güc kabul edildiğinde, dünyayı anlamlı birşey olarak tasarlıyanlar çıkabilir. Ama ben "anlam" deyince sözcüklerle, söz bağlamlariyle, bu arada tümcelerle, önermelerle ilgili bir niteliği anlıyorum. Dünyaysa sözden başka şey. Dünyanın bilmeceliğine gelince, tümüyle ne olduğunu bilmediğimiz bir şeye, bir çelişme var ya burda, bilmece adını vermekte serbestiz. O zaman da, bu bilmeceyi bilimsel bilgide bölüm bölüm çözen tektek bilimleri bırakıp birtakım "görüşlere" bel bağlamanın çözüm değeri ne olacak diye sormaktan alamayız kendimizi.

ELEŞTİRİ

Yayılış, kuruluş temeli ve sayı bakımından dünya görüşlerinin birkaç güçlüğü birlikte getirdiği apaçık. Bu yüzden dünya görüşlerine karşı eleştirici bir davranışa kendiliğinden yol açılmış olur. Ama sözünü ettiğim eleştirmeyi, dünyaya belli bir açıdan bakan birinin dünyayı başka açıdan gören birini eleştirmesiyle karıştırmamalıdır. Şu ya da bu dünya görüşünü beğenmiyenlere her zaman raslanır. Oysa ben hangisi olursa olsun, dünya görüşü denen şeye, dünya görüşü denen şeyin varolma hakkına yöneltilebilecek olan eleştirmeden söz ediyorum şimdi. Dünyagörüşünün bilimsel bir dünya bilgisi sunmayışı, kuruluşundaki temellerin ortaklaşalıktan, nesnel bir bilme güvenliğinden yoksun oluşu, bir dünya görüşünü çürütmek için çok kez öbürüne başvurulması — daha önce ana çizgileriyle dokunmuş olduğum bütün bu özellikler, başka özelliklerle birlikte, bazı kimseleri dünyagörüşü denen şeyden büsbütün vazgeçirmiye götürebilir. Şöyle diyeceklerdir bu gibiler: Dünya görüşü de niye? Tek tek bilimlerin sağladıklariyle yetinelim. Yaşama eylemlerini de, töresel ya da politik işlemleri de, dünya üzerindeki yalınlaştırıcı görüşleri bir yana bırakarak bilimsel verilere dayatmıya çalışalım. Dünya-

görüşlerinin herbiri bir "felsefedir" zaten. Felsefeyse gereksiz, hattâ zararlı bir lükstür.

DÜNYAYI BİLME OLARAK DÜNYAGÖRÜŞLERİNE BİR GEREKSEME DUYULMAMALIDIR

Böyle bir sırt çevirmenin çok kişinin hoşuna gitmiyeceğinden, çok kişiyi öfkelendireceğinden hiç kuşkum yok. Ama dünyagörüşü eleştiricilerini sırf bundan ötürü kınayamayız. Söyledikleri doğruysa, karşılanışlarındaki tepkilerle değerinden pek birşey yitirmez bu doğruluk. Ancak söylediklerinin, hiç de yabana atılmaması gereken bir doğruluk payına rağmen, baştan aşağı doğru olduğu ileri sürülemez. Söylediklerini teker teker ele alalım. Şurası gerçek ki insanoğlu bilimlerle yetinmiyor. Bilimlerin dışında tektek sanatlar, dinler, felsefeler de var. Bazı görünülerini beğenmesek de, bilim-dışı uğraşıların insan yaşamasında kendine göre bir önemi olduğu yadsınamaz. Bilimden başka bir uğraşıya varolma hakkı tanımıyan sözümona bir bilim anlayışı yaşamıya aykırıdır, bilimin amaciyle de çelişiktir zaten. Öyle ya, hiçbir bilim bilme ödevinden ötesine karışmaz. Ama, dünyagörüşünü eleştirmedeki haklı yön burda işte, bilim dışı uğraşıların da dünyayı 'bilmeye' kalkışma-

sı gülünçtür. Ondan, dünyayı bilme olarak dünyagörüşlerine bir gerekseme duyulmamalıdır bence.

DÜNYAGÖRÜŞÜ BİR LÜKS DEĞİLDİR

Ancak, durum böyle diye, dünyagörüşlerinin bir lüks olduğunu sanmıyorum. Çünkü yaşamayı plânlayıp biçimlemede, binbir yaşama engebesinde insanın kendisini ve sözün en geniş anlamında çevresini duyup yaşamasında, bilme dışı bir yönelmeye gerekseme duyulur ki, bu da, ne ad verilirse verilsin, dünyagörüşünde doyurulur. Nitekim, dünyagörüşünden kaçınan, "Benim bir dünyagörüşüm yok" diyen bazı insanların çok kez açığa çıkmamış bir dünyagörüğü vardır. İnsantekinin yaşama dayanağıdır dünyagörüşü. İster tam, isterse de yarı bilinçle herkes oldukça belirli bir dünyagörüşü çerçevesinde varoluşunu sürdürür. Zorunludur da bu.

TOPLUMSAL BİR GÜC

Öte yandan toplumlar da çok kez kendilerine özgü dünyagörüşleriyle örtüşürler, belli bir dünyagörüşü uyarınca düzenlenip sınırlanırlar. Zaten insan birey olmasına bireydir ama bir bütünün bireyidir; bedence, geçimce, eğitimce, da-

ha da binbir yönden, bağlı olduğu toplumun üyesi olarak düşünülebilir. Bu bakımdan, içinde soluk alıp verdiği toplumun dünyagörüşünü paylaşır insanların çoğu. Nasıl kişisel kültürler, bir deyime, toplumun ortak malı olan nesneleşmiş kültürün bir parçasıysa, kişisel dünyagörüşleri de toplumca ortaklaşa dünyagörüşünün bir parçasıdır. Gerçi dünyagörüşlerini yaratıp işlemede tektek insanların, dehaların, örneğin düşünürlerin, din kurucularının, ozanların büyük emeği dokunur. Gene de toplumdur dünyagörüşünü koruyup tutan, yaygınlaştıran, uygulayıp benimseten. Dünyagörüşlerini, ne kerte canlı olursa olsun bir duygu, bir eğilim, bir gönül-kımıldanışı olmaktan kurtaran, böylece onları kişi-üstü dayanıklığa ulaştıran, onların nesnel direnç ve çekicilik kazanmasını kolaylaştıran, onlara kuşaktan kuşağa aktarılma olanağı sağlıyan toplumdur hep. Hattâ pek karmaşık gerçeği bütün ayrıntılariyle yansıtmasa da sallantısızca şöyle diyebiliriz: Tek tek kişilerin kısacık yaşama süresine değil de tarihsel açının dizi dizi yüzyıllarına yerleşip baktıkta: toplumların gerek iç durumu, sözgelişi erdem, tutku, beğeni çeşidinden özelliği, gerekse yasa, kent, okul, işyeri gibi tektek kurumlarda düzenlenişi dönüp dolaşıp yine toplumsal bir güc olan dünyagörüşiyle beslenip yoğrulur.

BİLİMSEL DÜNYA GÖRÜŞÜ OLUR MU?

Bilimsel bir dünyagörüşünden söz etmek de ne derece doğrudur? Hiçbir bilimin "dünyagörüşü" anlamında bir dünyagörüşü yoktur. Olamaz da. Bilimin sınırlı programına aykırıdır bu çünkü. Öteyandan bazı bilimlerin verilerinden kalkan dünyagörüşlerine raslanır. Ancak, dokusunda yer yer bilim verilerine raslanıyor diye bir dünyagörüşünün tümüne, bilimleri aşan bir yaratma bütününe bilimsel bir yapı göziyle bakamayız. Yoksa dünyagörüşlerine karşı zaman zaman beliren güvensizlikler bilime de bulaştırılır; dünyagörüşlerinin yolaçtığı çatışma ve bunalımlar giderek tümüyle bilimlerin başarısını da gölgeliyebilir. Gene de birçok dünyagörüşlerinde bunların gücünü arttırmak isteğiyle (bu isteği çoğun uyartan, bilime beslenen saygıdır) bilimlerden yararlanılır. Gelgelelim eleştirici bir kafa, yalnızca bilim duygusiyle değil, dünyagörüşlerinin de hakkını korumak amaciyle, dünyagörüşlerinde neyin bilim, neyin de bilim olmadığını ayırmak işine ne denli özenle sarılsa yeridir.

"FELSEFEM!"

Her dünyagörüşünün bir "felsefe" olmasına gelince, kesin olarak şunu diyebilirim:

Dünyagörüşleri eskidenberi "felsefe" adı altında tanınır. Dünyagörüşlerini en çok işleyip savunmuş olanların başında gelir filozoflar. Halktan birinin bile, dünyagörüşünden söz ederken sık sık "Felsefem!" dediğini işitiriz. Gene de dünyagörüşünün felsefeyle örtüştüğünü sanmak yanlıştır. Filozofları filozof yapan, yalnızca bir dünyagörüşü sunmalarından ileri gelmez. Öyle olsaydı, her sanatçının, din kurucunun, hattâ hemen hemen herkesin filozof olması gerekirdi. İstenirse, yeter ki istensin, bazı çevrelerde "filozof" sözcüğüne böylesine bir yaygınlık kazandırılabilir. Ne var ki, felsefeye yabancı olanlara, bu arada felsefeyi uzaktan seven birçok felsefe heveslisine tuhaf gelecek ama, söylemeliyim. Dünyagörüşleriyle hiç ilgilenmiyen, gene de sugötürmez bir katkısızlıkla "filozof" olan kimseler tanırız. Böyle bir filozofun filozofluğu da dünyagörüşçü oluşundan başka bir yönde pekişir. Bu yönse filozofun, ne dünya üzerinde tektek bilim niteliğindeki bilgilere varmıya, ne de bunları kuşatıcı bir "görüşte" aşmıya çalıştığı yöndür. Bu yönde, filozof, kabataslak söylersek, dünyagörüşlerini de katalım, dilsel kılıktaki her çeşit anlamları çözümleyip eleştirmekle uğraşır. İşte dünyagörüşünün ne olduğunu öğrenmek istediğimizde, dünyagörüşçüleri kadar, daha da çok, bu çözümleyip eleştirici tutumdaki filozoflara başvurmak zorundayız.

SONUÇ

Özel gelişmesiyle tektek dünyagörüşlerinin içeriğini düşünme tarihi inceler. Dünyagörüşünün kuruluşunda payı olan bazı etmenler, sözgelişi bedensel altyapıyla kişilik düzeni psikolojinin konusuna girer. Toplumsal bakımdan, tektek dünyagörüşlerinin işbaşında uygulandığı ortamlarla bağlılığını araştırmak sosyolojiye düşen bir ödevdir. Dünyagörüşü felsefesine gelince, bu felsefe, filozoflarca da önerilen dünyagörüşlerini, psikoloji ve sosyoloji gibi dünyagörüşleriyle uğraşan bilimlerin de verilerinden yararlanarak, anlam yapısı ve geçerlik değeriyle incelemek yetkisindedir. Demek ki filozof ile dünyagörüşçüsü arasındaki ilintiyi düpedüz dünyagörüşü önermekten çok, dünyagörüşlerini bilince çıkarıp eleştirmeye dayatabiliriz. Böyle bir ödevin yerine getirilmesinden devşirilebileceğimiz en yararlı sonuçsa, öyle sanıyorum ki: her insan zorunlulukla evren içinde eyleyen bir varlık olduğundan ötürü, belki de hiç kimsenin dünyagörüşsüz yapamıyacağı; ama dünyagörüşlerinin başarı sınırı üzerinde herkesin iyice aydınlanmış olması; dünyagörüşü çerçevesinde öne sürülen savlardan epeyce bir kısmın da çekimser bir uyanıklıkla karşılanması gerektiği sonucudur.

NERMİ UYGUR

Galatasaray Lisesi'nin Lâtince bölümünü ve İstanbul Edebiyat Fakültesini bitirdi. 1952'de felsefe doktoru oldu. Avrupa'da, özellikle Almanya'da incelemeler yapmış, 1955 yılında doçentliğe yükselmiştir. Şimdi İstanbul Üniversitesinde felsefe okutmaktadır. **Başkasının Ben'i** (1958) adlı yapıtı Türk Dil Kurumu'nun bilim ödülünü kazanmıştır. **Felsefe Arkivi, Türk Dili, Litera, Değişim** ve **Türkçe** dergileri ile Avrupa'nın bazı dergilerinde çeşitli dillerde çıkan yazıları ilgiyle karşılanmıştır. Çevirileri de vardır. Örneğin **Ahlâk Denen Bilmece** (1957) onun çevirisidir.

1962 yılında Nermi Uygur'un **Felsefenin Çağrısı** ile **Dilin Gücü** adlı kitapları yayınlandı. Bu yıl da size, **Dünyagörüşü** adıyla kaleme aldığı önemli bir denemesini sunuyoruz.

Bu genç düşünür ve yazarımız "felsefe dil üzerinde düşünmekle başlar" ilkesini öne sürmekte, Türkçemizin en soyut düşünme konularında bile başarı kazanması için saygıya değer bir çaba göstermektedir.

Fiatı 150 kuruş